

УДК 338.436

DOI: 10.31359/2312-3427-2018-1-217

М.М. Лук'янова, канд. екон. наук, старш. викладач
І.С. Гурська, канд. екон. наук, доцент
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

КООПЕРАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

У статті розглядається роль та місце кооперації в становленні сільської економіки на інноваційних засадах в системі нової парадигми сільського розвитку. Наведено приклади кооперування у сільській місцевості Вірменії, Грузії та Молдови. Виявлено основні проблеми розвитку кооперації в країнах пострадянського простору. Запропоновано теоретичну модель можливості кооперування, що базується на визначенні рівня охоплення потенційних учасників об'єднаними процесами. Окреслено основні стратегічні напрями розвитку кооперації в аграрній сфері.

Ключові слова: кооперація, сільська економіка, інноваційні засади, сільський розвиток, аграрний сектор.

Постановка проблеми. Вітчизняні реалії засвідчують глибокий дисбаланс між розвитком аграрного виробництва та розвитком сільських територій. Валове виробництво та експорт сільськогосподарської продукції в Україні має тенденції до зростання, про що свідчать дані Міністерства аграрної політики. Так за січень-вересень 2017 р. експорт продукції збільшився на 24,3 %, порівняно з відповідним періодом 2016 р., і становив 13,1 млрд. дол США, або 41,7 % від загального експорту України [1].

Незважаючи на посилення позицій аграрного сектору в національній економіці, має місце руйнування сільської інфраструктури, зростання безробіття, скорочення чисельності населення.

В Україні налічується близько 4 млн особистих селянських господарств, у використанні яких перебуває – 6,3 млн га [2]. Даний вид зайнятості не відноситься до підприємницької діяльності, а участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні здійснюється

на добровільних засадах. Фактично члени ОСГ перебувають поза полем трудового законодавства та соціального захисту населення.

Серед ключових проблем розвитку аграрного сектору економіки України є «відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників у межах сільських громад, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад» [3]. Частка кооперативів у структурі сільськогосподарських підприємств коливається в межах 1,3-1,6 % [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематиці становлення і розвитку кооперативного руху в Україні значну увагу в своїх дослідженнях приділили В. Андрійчук, С. Бабенко, В. Гончаренко, В. Зіновчук, М. Малік, Л. Молдаван, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Однак досі актуальними залишаються питання активізації кооперування сільських жителів та аграрних товаровиробників в контексті забезпечення розвитку сільської економіки на інноваційних засадах.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення ролі й місця кооперації у становленні інноваційної сільської економіки задля забезпечення збалансованого розвитку аграрного виробництва та сільських територій.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сільські території служать просторовою базою для розвитку сільського, лісового, рибного господарства, переробної та видобувної промисловості, рекреаційного та іншого обслуговування та мають безпосереднє відношення до природоохоронної діяльності. Зважаючи на багатофункціональний характер діяльності в сільській місцевості при оцінці передумов та перспектив розвитку села доцільно керуватися поняттям сільської економіки, яке крім сільського включає лісове господарство, видобувні та переробні галузі промисловості, сферу послуг та об'єкти інфраструктури, які тут функціонують.

Головною ознакою сільської економіки є її територіальна прив'язка до сільської місцевості. Тобто, сільська економіка – це поєднання видів господарської діяльності щодо використання природних та набутих ресурсів і можливостей сільських територій їх цілеспрямованого та ефективного використання.

Принципами розвитку сільської економіки є збалансування особистих інтересів окремих людей та загальних інтересів місцевої громади щодо захисту навколишнього середовища, соціального згуртування та як результат – економічного зростання.

У нашому розумінні сільська економіка має базуватися на «новій парадигмі сільського розвитку», що передбачає перехід від орієнтації виключно на сільське господарство до орієнтації на різні сектори багатофункціональної сільської економіки, витіснення субсидій/субвенцій інвестиціями, залучення до прийняття рішень усіх зацікавлених сторін (рис. 1.).

Сільська економіка, потенціал якої формується завдяки людському та соціальному капіталу сільського населення, системі інституцій, що обумовлюють параметри сільського розвитку, природно-ресурсному забезпеченню тощо, в контексті загальноекономічного розвитку потребує імплементації інноваційних стратегій та активізації підприємницьких ініціатив. Водночас, в умовах обмеженості ресурсів пріоритетними повинні стати індивідуальні інтереси суб'єктів економічних процесів на сільських територіях та досягнення їх гармонізації [5].

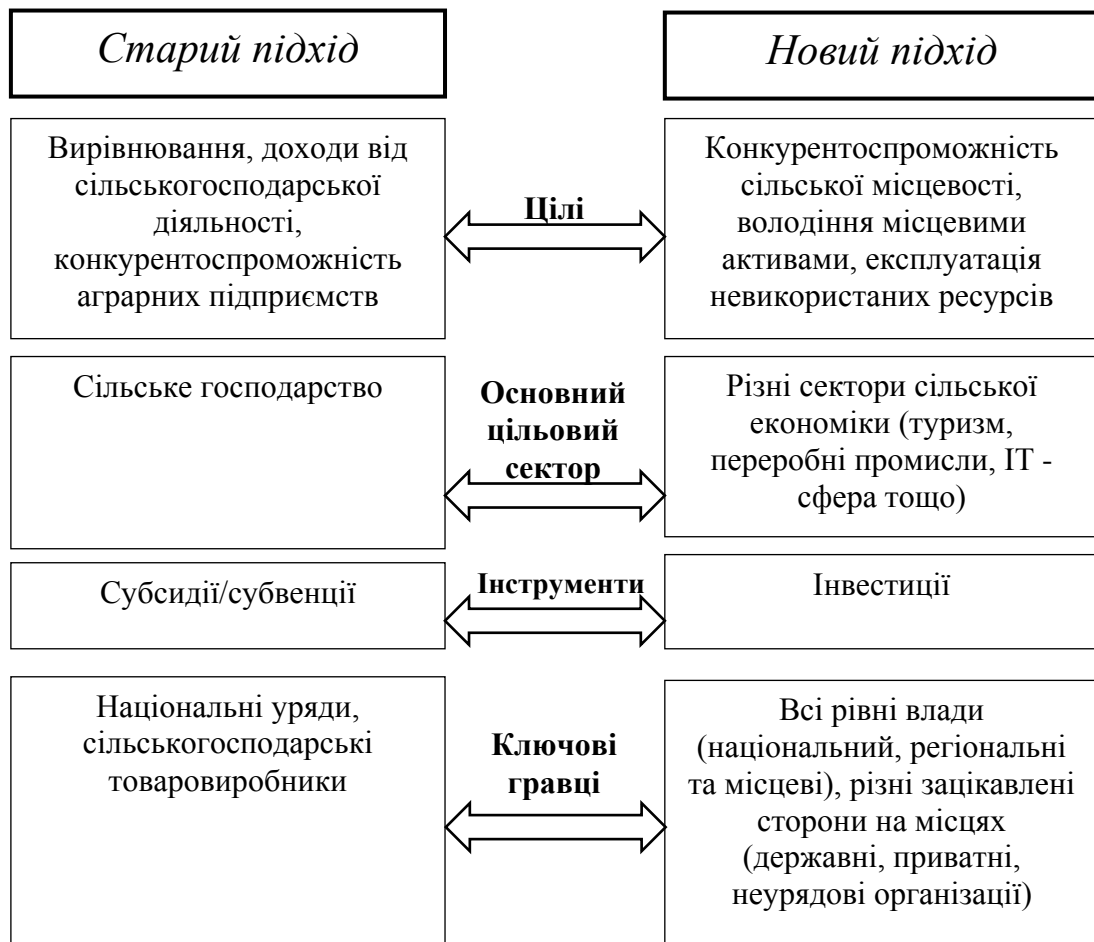

Рис. 1. Парадигма сільського розвитку*

* Адаптовано та побудовано авторами за [6].

Основними складовими, що забезпечують розвиток інноваційної сільської економіки є технологічні новинки (нові технології, інноваційні проекти), організаційні інновації (нові підходи до співпраці між місцевими учасниками розвитку) та ставлення до нововведень (сприяння співпраці, розвиток більш стійких моделей взаємодії), наявність нових форм знань та продуктів (агротуризм та заходи пов'язані з охороною навколишнього середовища). Можна виділити три основні фактори інноваційного розвитку: залучення учасників, створення нових видів діяльності та впровадження або адаптація інновацій. Забезпечення розвитку сільської економіки на інноваційних засадах має базуватися на створенні або адаптації нових знань суб'єктами інноваційних процесів [7].

У сучасній сільській економіці інновації мають позбавлятися теоретичного наповнення і набувати практичного застосування. У нашому контексті це означає необхідність переходу від декларативної підтримки кооперативних пріоритетів розвитку до дієвого стимулювання кооперативних процесів в аграрній сфері.

Кооперація – це не що інше, як прагматичне об'єднання окремих незалежних товаровиробників (індивідів) з метою підвищення їх конкурентоспроможності та максимізації прибутку.

Кооперативний сектор є важливою ланкою економічної системи практично будь-якої країни з ринковою економікою, поряд з приватним і державним секторами. Він займає проміжне становище, маючи риси і першого, і другого. Неприбутковий характер і соціально спрямована діяльність наближають кооперативний сектор до державного. В той же час, кооперативи, функціонуючи в ринковому середовищі, не можуть не підпорядковуватися законам ринку, і в цьому їх діяльність не відрізняється від поведінки інших суб'єктів ринкових відносин.

Кооперативна організація найкраще відповідає умовам життя і виробництва селян, їхнім традиціям. Функції сільського кооперативу широкі – від усупільненого виробництва до підтримки соціальної сфери. Раціональне використання всіх ресурсів сільськогосподарського виробництва досягатиметься за умови узгодження інтересів особистих господарств населення і місцевого великого виробництва [8].

Кооперація як соціально-економічний інститут має розвиватися перш за все у напрямках, як забезпечують, з одного боку, можливість за рахунок використання її організації для співробітництва і спільної діяльності членів кооперативу з метою покращення свого економічного і соціального стану, а з іншого – гармонійне вписуватися в процеси трансформації економічних стосунків і структурних перетворень. без здійснення яких не можливий економічний розвиток в цілому [9, с.10].

Розглянемо приклади становлення кооперативних процесів у сільській місцевості Вірменії, Грузії та Молдови – країн пострадянського простору, які мали схожі з українськими вихідні передумови розвитку аграрного сектору (табл. 1).

Грузія, Вірменія та Молдова повернули більшість земель сільському населенню, внаслідок чого велика кількість землевласників отримала в користування відносно невеликі і часто розпорошені земельні ділянки. При цьому недосконале інституційне забезпечення не здатне підтримувати на належному рівні активне комерційне та інноваційне сільське господарство та вирішувати проблеми сільського населення.

1. Особливості розвитку сільського господарства та сільських територій та становлення кооперації у Вірменії, Грузії, Молдові*

Країна	Розвиток сільського господарства і сільських територій	Розвиток кооперації
1	2	3

<p>Вірменія</p>	<p>До розвалу СРСР в 1991 р. частка сільського господарства в умовно чистій продукції та зайнятості населення складала 20 %, вже в кінці 1990-х вона відповідно зросла до 30 % ВВП і 40 % зайнятості, що зумовлене занепадом промисловості та намаганням населення забезпечити себе продовольством. По мірі стабілізації економіки та відновлення промисловості частка сільського господарства у ВВП скоротилася до трохи більше 20 %, у зайнятості залишається на рівні більш ніж 40 %, а рівень сільської бідності – становить 35 %.</p> <p>Якщо у 1991 р. налічувалося 869 великих колективних і державних сільськогосподарські підприємства, то сьогодні 338 тис. дрібних (фермерських і особистих селянських) господарств. Розмір земельної ділянки 0,61-3,0 га. Сильно зношена матеріально-технічна база. Силами фермерів хоч і забезпечується продовольча безпека, більшість з них нездатні виробляти великі партії товарної продукції, продуктивність роботи низька.</p>	<p>Немає спеціального законодавства про сільськогосподарську кооперацію. Фермерські об'єднання керуються в своїй діяльності Законом «Про споживчу кооперацію» (1993 р.) та Цивільним Кодексом, функціонують як «некомерційні організації», мінімальна кількість учасників – 30.</p> <p>У 1990-х роках було створено кілька місцевих союзів, асоціацій та ін. об'єднань, які однак, не репрезентували інтереси фермерів.</p> <p>У 2000-2010 рр. фермерські об'єднання створювалися і провадили свою діяльність за підтримки (фінансової, технічної консультативної) донорів.</p> <p>З 2010 р. підхід до розвитку фермерських об'єднань було переорієнтовано на підтримку Програми стратегії сталого розвитку сільського господарства та села на 2010-2020 рр., прийнятих урядом та впроваджених Міністерством сільського господарства відповідно до вимог ЄС. Фермерським об'єднанням та кооперативам відкривається доступ до грантової підтримки проектів,</p>
-----------------	---	--

<p>Грузія</p>	<p>Зайнятість в аграрному секторі - більше 50 %. З 1991 по 2001 рр. сільськогосподарське виробництво скоротилося в середньому на 11% на рік, скорочення виробництва відбулося до близько 32 % його радянського рівня. Навіть після 2001 р. аграрний сектор Грузії відновився всього на 6 %. Низька продуктивність в сільському господарстві (більш ніж у три рази менше, ніж у розвинених країнах ЄС). Грузія імпортує продукцію сільського господарства (80% продовольства). Висока бідність сільського населення. Розмір земельної ділянки – 1,5-5,0 га</p>	<p>Відповідно до чинного законодавства (Закон «Про підприємців», Цивільний кодекс) функціонують генеральні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, кооперативи, неурядові організації (об'єднання фермерів). Має місце суттєва підтримка донорських організацій.</p>
---------------	---	--

<p>Молдова</p>	<p>54% населення – сільське, аграрний сектор – основний стовп національної економіки. Продукція сільського господарства склала більше 15% ВВП за останні п'ять років та 36% у поєднанні з харчовою промисловістю. Агропродовольчі товари складають приблизно 41 % загального обсягу експорту, зокрема, вино та спиртні напої, а також фрукти та овочі, як свіжі, так і об-роблені. 70 % експорту йдуть до країн СНД та 30 % до країн Європейського Союзу, переважно у вигляді напівфабрикатів. На ферми менш 10 га припадає 72 % всього сільськогосподарського виробництва. Розмір земельної ділянки – 1,4 га</p>	<p>В аграрному секторі функціонують товариства з обмеженою відповідальністю, сімейні господарства, виробничі кооперативи, тощо. Упродовж кількох років сільськогосподарські та сільські кооперативи отримали досить високу оцінку уряду Молдови та працюють у досить розвиненій правовій базі, яка включає: Закон про підприємництво та підприємство № 845-XII від 03.01.92; Закон про організацію та функціонування сільськогосподарських і продовольчих ринків, № 257-XVI ст. 27.07.2006; Закон про підтримку та захист малого підприємництва, №112-XIII від 20.05.94; Закон про малий сільськогосподарський бізнес, № 1353-XIV від 03.11.2000 р; Закон про ділові кооперативи, № 73-XV від 12.04.2001 р. Закон про підтримку сектору малих підприємств, № 206 від 07.07.2006 Національне агентство з розвитку сільських районів (ACSA) є неурядовою організацією, що діє з 2001 р., і має місію щодо сталого сільського розвитку шляхом створення та розвитку професійної мережі постачальників консультативно-інформаційних послуг та навчання для сільськогосподарських виробників та підприємців.</p>
----------------	---	---

*побудовано авторами за [10]

Об'єднання сільськогосподарських товаровиробників (фермерів), здавалося б, є очевидним напрямом розвитку, за якого фермери самі беруть на себе відповідальність за вдосконалення своєї виробничо-господарської діяльності, маркетинг, забезпечення матеріалами тощо. Кооперативна форма організації підприємницької діяльності на селі є успішною та підвищує конкурентоспроможність агровиробництва, як економічного підґрунтя розвитку сільських територій. У Європейському Союзі їх функціонування є ключовим компонентом Спільної аграрної політики (САП ЄС). Більше 50 % засобів, що постачаються фермерам, та продукція, що продається фермерами, реалізується організаціями, якими вони спільно володіють. У Європі діє приблизно 40 тис. фермерських кооперативів, де працює близько 660 тис. осіб, а загальний річний оборот становить понад 300 млрд. євро [10].

Розвиток фермерських господарств в кінцевому підсумку залежить від готовності фермерів та сільських громад до розробки й постійного вдосконалення спільних організаційно-економічних заходів щодо створення своїх власних кооперативних організацій, які забезпечать розвиток виробничої та соціальної сфери села.

Аналізуючи особливості вітчизняного кооперативного руху в аграрному секторі економіки, слід зазначити, що переваги і можливості кооперації досі не були належним чином використані. У виробничій сфері практикується кооперування у формі виробничих кооперативів, має місце кооперація виробників у формі обслуговуючих кооперативів і частково – кредитна кооперація через надання позик на цілі виробничого характеру. У соціальній сфері продовжує свою діяльність споживча кооперація через споживчі товариства, спілки, зароджуються кооперативи із комунально-побутового і соціально-культурного обслуговування, а також кредитна кооперація в частині надання позик на цілі споживчого характеру. При цьому усі кооперативи, як правило, виконують і виробничу, і соціальну функції, лише з різною пріоритетністю. Для тих, що функціонують у виробничій сфері основною є виробнича, а для тих, що у соціальній сфері – соціальна (рис. 2).

Основними проблемами активізації кооперативного руху на пострадянському просторі є: проблеми з лідерством, освітою, браком компетенцій; загальне небажання фермерів співпрацювати та незрозумілі переваги, отримані від співпраці; недостатній стартовий та операційний капітал; відсутність інновацій та підприємницького духу; загалом невеликі розміри господарства та іноді непрозорість (нечіткість) володіння землею; нечітке кооперативне законодавство та невідповідна податкова політика; неефективний маркетинг та доступ до ринку [10].

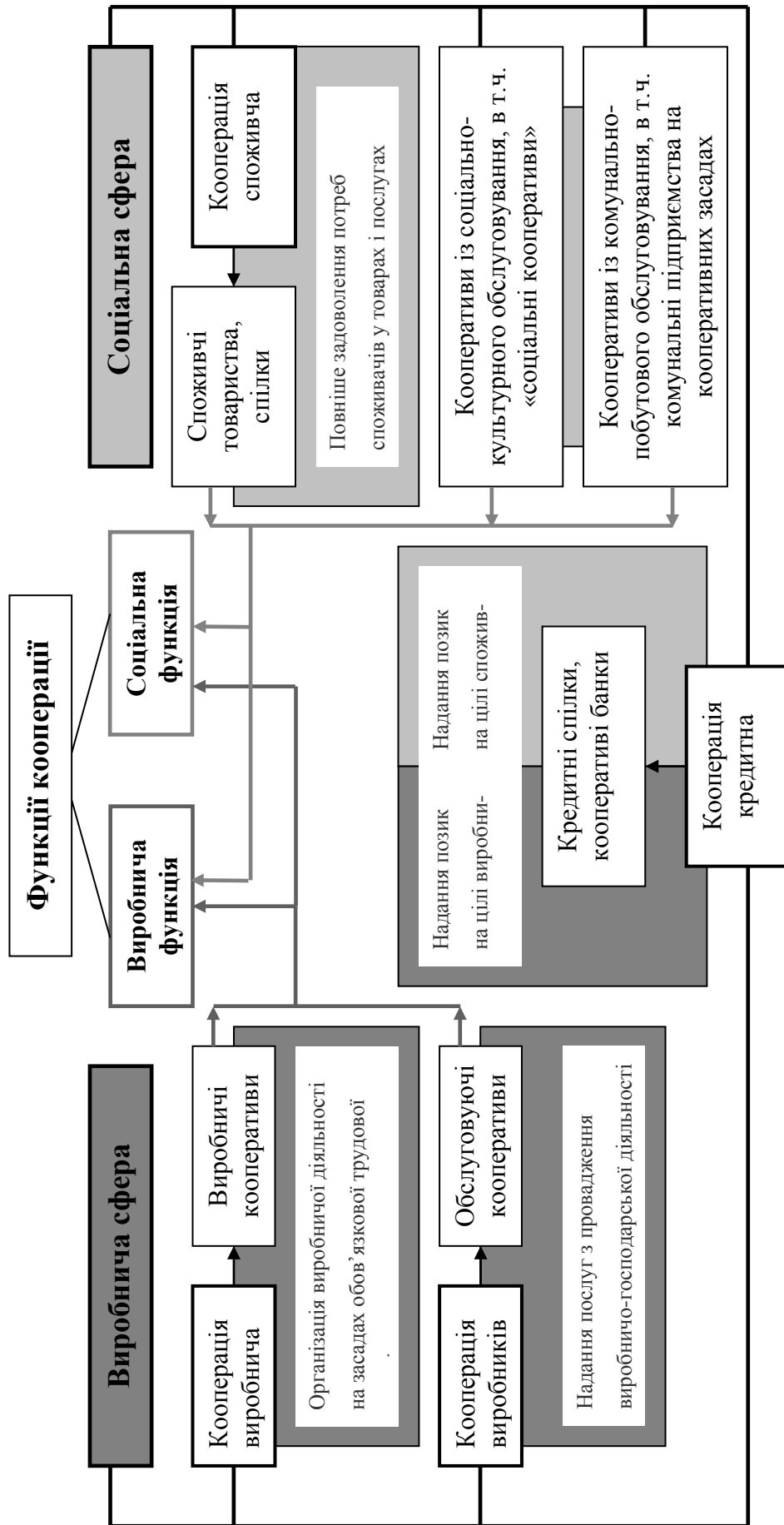

Рис. 2. Кооператив у виробничій та соціальній сферах села*

* Побудовано за результатами власних досліджень

Розглянемо теоретичну модель кооперування, що базується на визначенні рівня охоплення потенційних учасників об'єднувчими процесами. На можливість кооперування впливають такі основні (ключові) чинники як рівень довіри, інформаційне забезпечення, сприятливий (прокооперативний) клімат (рис. 3.).

Цей вплив може бути записаний у вигляді функції:

$$K_m = f(D_r, I_z, S_k) \quad (1)$$

де K_m – можливість кооперування, D_r – рівень довіри, I_z – інформаційне забезпечення, S_k – сприятливий клімат.

Тоді, рівень довіри виглядатиме як функція:

$$D_r = f(D_d, K_p, V_p, H_p) \quad (2)$$

де D_d – дотримання договорів (частки виконаних договорів із загальної кількості укладених), K_p – рівень компетентності (рівень обізнаності з колом питань діяльності кооперативу), V_p – рівень відповідальності за прийняті рішення, H_p – рівень надійності.

Другим чинником, що впливатиме на можливість кооперування є інформаційне забезпечення, який має наступний формалізований вигляд:

$$I_z = f(Z, I, Y) \quad (3)$$

де Z – наявність знань, необхідних для організації та провадження спільної діяльності, I – наявність ідей щодо перспектив розвитку кооперативу, Y – характеристика умов співпраці.

Ще одним чинником є сприятливий прокооперативний клімат, який визначається:

$$S_k = f(C_k, M, \Phi(M)_p, K_c) \quad (4)$$

де C_k – члени кооперативу, M – мотивація, $\Phi(M)_p$ – фінансові (матеріальні) ресурси, K_c – культура співпраці.

Передбачається, що основними труднощами при визначенні можливості кооперування будуть низький рівень довіри в українському соціумі, відсутність необхідного досвіду (вмінь і знань) щодо спільної діяльності, слабка мотивація до об'єднання. Іншим ризиком є відсутність належної інформаційної системи для підтримки ефективного обміну інформацією між партнерами у співпраці.

Основними стратегічними напрямками розвитку кооперації в аграрній сфері слід вважати:

– розвиток кооперації у сфері виробництва, виробничого обслуговування, матеріально-технічного забезпечення виробників продукції (організація сільськогосподарських виробничих кооперативів, як об'єднань власників землі та майна, що спільно здійснюють виробничу діяльність; агросервісних, постачальницьких обслуговуючих

кооперативів);

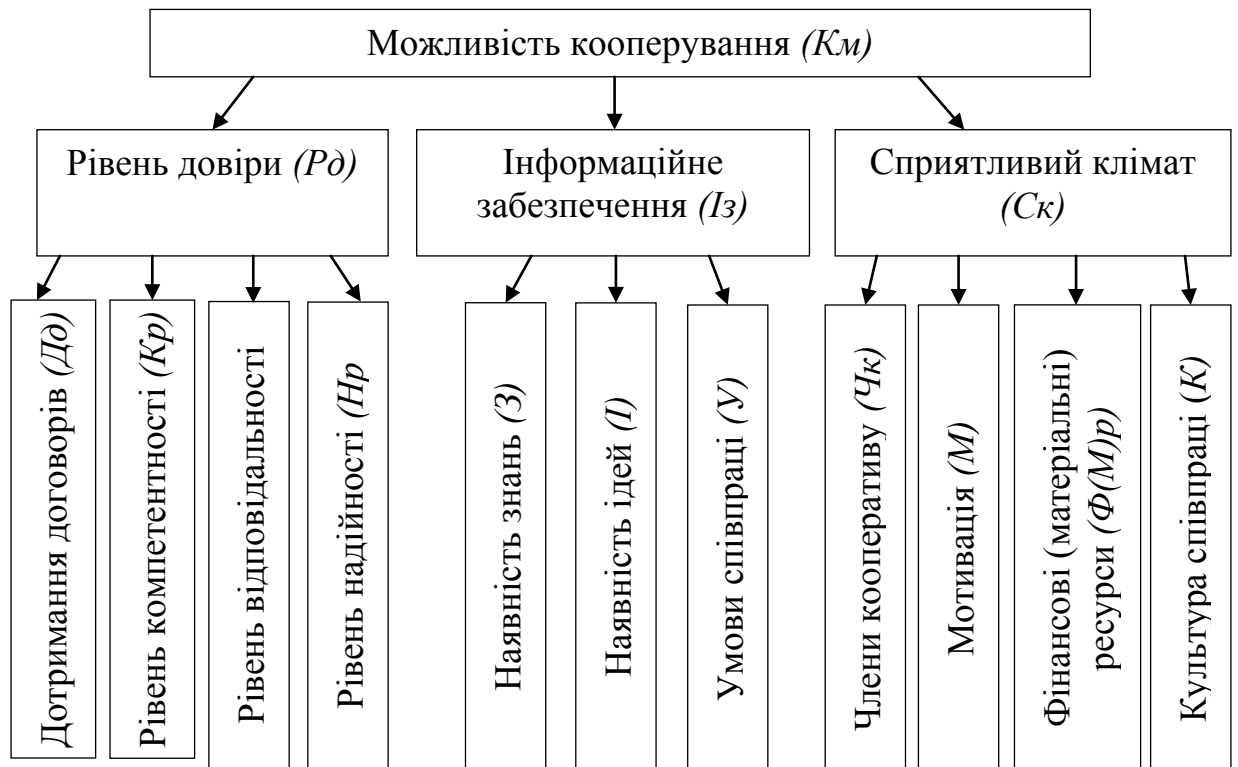

Рис. 2. Теоретична модель можливості кооперування.

* Адаптовано та побудовано авторами за [11]

– розвиток кооперації у сфері заготівлі, переробки, збуту продукції членів кооперативу (організація заготівельно-збутових, маркетингових, переробних кооперативів в аграрному секторі);

– розвиток кооперації у сфері комунально-побутового, соціально-культурного обслуговування сільського населення (сервісні кооперативи при сільських територіальних громадах, які організуються з метою розв'язання даного кола проблем);

– розвиток кооперації у сфері фінансово-кредитного обслуговування населення і підприємницьких структур (кредитні спілки, кооперативні банки);

– налагодження і розвиток дієвих інтеграційних зв'язків між різними видами і типами кооперативних організацій, що діють в сільській місцевості (об'єднання первинних кооперативів за регіональною або галузевою ознаками, оптимізація діяльності кооперативних об'єднань на національному рівні).

Можливості кооперації у поліпшенні життєдіяльності сільського населення безмежні. Однак, в Україні ці можливості використовуються

зовсім мало. Логіка кооперативного руху вимагає його поживлення в несприятливих економічних умовах для забезпечення самозахисту його учасників через взаємну підтримку та допомогу. Проте практично маємо дуже низький рівень кооперування через цілий ряд обставин, серед яких, на нашу думку, основними є інертність сільських жителів, важкість проникнення в економічну систему, ігнорування важливості кооперативних процесів владними органами.

Висновки. Успішний розвиток кооперативного руху можливий лише за наявності у суспільстві відповідних передумов. Важливим є формування позитивної громадської думки про кооперативні організації, їх відповідність основам демократичного суспільства.

Оскільки кооперативний рух зароджується «знизу», то кооперативна ідея повинна усвідомлюватися тими, на кого вона розрахована. Необхідна цілеспрямована робота для досягнення персонального усвідомлення потенційними учасниками кооперування суті принципів кооперативної організації, її місця, значення та ролі у суспільстві. Доцільно активізувати просвітницьку роботу серед сільських жителів, товаровиробників, а також спеціалістів сільського господарства, представників органів влади та самоврядування щодо усвідомлення переваг від створення кооперативів.

Кооперативна ініціатива розвиватиметься лише за сприятливих політичних передумов: орієнтації на розбудову соціально орієнтованого демократичного суспільства, здійснення ринкових перетворень на основі рівноправності всіх форм власності, лібералізації економічних відносин, послабленні контролю, але підтримки кооперації з боку держави.

Бібліографічний список: 1. EXPORT / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua/uk/print/24865> (дата звернення 5.04.2018). 2. Особисті селянські господарства на 1 січня 2018 року / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 5.04.2018). 3. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення 5.04.2018). 4. Види сільськогосподарських підприємств в Україні / Український клуб аграрного бізнесу URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_silskogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini (дата звернення 5.04.18). 5. Зінчук Т.О. Роль сільської економіки в економічному зростанні країни. Наукові читання – 2014. – Т. 3. – С. 212–214. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/1989> (дата звернення

5.04.2018). 6. Innovation and Modernising the Rural Economy, OECD Publishing, 2014 URL: http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/innovation-and-modernising-the-rural-economy_9789264205390-en (дата звернення 5.04.2018). 7. Javier Esparcia. Innovation and networks in rural areas. An analysis from European innovative projects. Journal of Rural Studies 34 (2014) 1-14 URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.12.004> (дата звернення 5.04.2018). 8. Дієсперов В. Из селян – у пролетарі // Сільські вісті. – 2003. – 4 лют. 9. Геєць В.М. Структурні зміни та національний кооперативний рух в економіці України. Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI ст. :Зб. наук. пр. учасників конфер. К.: Укоопосвіта, 2001. – С. 8-12. 4. 10. John Millns. Agriculture and Rural Cooperation. Examples from Armenia, Georgia and Moldova. FAO Regional Office for Europe and Central Asia Policy Studies on Rural Transition No. 2013-2 URL: <http://www.fao.org/3/a-ar424e.pdf> (дата звернення 5.04.2018). 11. Josef Vodák, Jakub Soviar, Viliam Lendel. Cooperation management in Slovak enterprises / Procedia - Social and Behavioral Sciences 109 (2014) 1147 – 1151 URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.602> (дата звернення 5.04.2018)

М.М. Лукьянова, И.С. Гурская. Кооперация как один из аспектов развития сельской экономики на инновационных основах. В статье рассматривается роль и место кооперации в становлении сельской экономики на инновационной основе в системе новой парадигмы сельского развития. Приведены примеры кооперации в сельской местности Армении, Грузии и Молдовы. Выявлены основные проблемы развития кооперации в странах постсоветского пространства. Предложена теоретическая модель возможности кооперирования, основанная на определении уровня охвата потенциальных участников объединяющими процессами. Определены основные стратегические направления развития кооперации в аграрной сфере.

Ключевые слова: кооперация, сельская экономика, инновационные основы, сельское развитие, аграрный сектор.

Lukianova M., Hurska I. Cooperation as one of the aspects of rural economy's development on innovative bases. The article deals with the role and place of cooperation in the development of rural economy on the basis of innovation in the framework of a new paradigm of rural development. It is anticipated that activation of cooperative processes in rural areas will help to eliminate the imbalance between the active development of the agrarian sector and the degradation of rural areas. Ensuring sufficient organizational and economic foundations for rural development is possible due to the transition

from focusing exclusively on agriculture to targeting on various sectors of a multifunctional rural economy, crowding out investment subsidies, involving all stakeholders such as public, private, non-governmental organizations and active citizens.

The necessity of transition from declarative support of cooperative development priorities to effective stimulation of cooperative processes in the agrarian sphere is argued. Examples of co-operation in rural areas of Armenia, Georgia and Moldova are presented. The main problems of development of cooperation in post-Soviet countries are revealed: problems with leadership, education, lack of competencies; the general unwillingness of farmers to cooperate and the inexplicable benefits derived from cooperation; insufficient start and operational capital; lack of innovation and entrepreneurial spirit; commonly small sized farms and sometimes opacity (fuzzy) of the land ownership; fuzzy co-operative legislation and inappropriate tax policy; ineffective marketing and market access.

The theoretical model of the possibility of co-operation has been proposed, using the definition of the level of coverage of potential participants by unifying processes. The revealed main factors influencing the possibility of co-operation are: level of trust, information support, favorable (pro-cooperative) climate. The main difficulties of co-operation are: low level of trust in the Ukrainian society, lack of necessary experience (skills and knowledge) in relation to joint activity, weak motivation to unite. Another risk is the lack of a proper information system to support the efficient information exchange between partners in cooperation.

The main strategic directions of development of cooperation in the agrarian sphere are outlined: development of cooperation in the field of production, production service, material and technical support of product manufacturers; development of cooperation in the field of harvesting, processing, marketing of products; development of cooperation in the sphere of communal, social and cultural services of rural population; development of cooperation in the field of financial and credit services of the population and business structures; establishment and development of effective integration bonds between different types of cooperative organizations operating in rural areas.

Key words: cooperation, rural economy, innovative basis, rural development, agrarian sector.

Стаття надійшла до редакції: 09.01.2018 р